

INGLIZ VA O'ZBEK EPITETLARINING CHOG'ISHTIRMA-
LINGVISTIK TAHLILI

Axmedova Dilnoza Abdumannonovna

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM

Fakultetlararo xorijiy tillar kafedrasi o'qituvchisi

Radjabov Firdavs Furqat o'g'li

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM talabasi

Yarboboyeva Sevara Ramazon qizi

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM talabasi

Abdukaxxorova Muxayyo Avazbek qizi

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM talabasi

Annotatsiya. Maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi epitetlar lingvistik hodisa sifatida chog'ishtirma tahlil qilinadi. Epitetlarning strukturaviy modellari, semantik manbalari, konnotativ shablonlari va pragmatik ta'sir mexanizmlari badiiy nasr hamda she'riyat materiallari asosida tadqiq etiladi. Tahlil natijalari ingliz epitetlarining analitik, atmosfera-markazli, participial va defisli okkazonal konstruktsiyalarga boyligini, o'zbek epitetlarining esa izofa, frazeologiya, sifatdoshli birikmalar va milliy kognitiv freymlarga tayanishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: epitet, chog'ishtirma lingvistika, izofa, frazeologik epitet, participial epitet, okkazonal sifatlash, konnotatsiya, mental obraz, pragmatik ta'sir, kognitiv freym, badiiy tarjima, atributiv zanjir, poetik inversiya, NLP, sentiment tahlil.

Аннотация. В статье проводится сопоставительный анализ эпитетов в английском и узбекском языках как лингвистического и стилистического явления. На основе художественной прозы и поэзии исследуются структурные модели, семантические источники, коннотативные шаблоны и прагматические механизмы воздействия

эпитетов. Результаты показывают, что английские эпитеты характеризуются аналитичностью, атмосфероцентричностью и продуктивным использованием причастных и дефисных окказиональных конструкций, тогда как узбекские эпитеты опираются на изафетные сочетания, фразеологию и национальные когнитивные фреймы.

Ключевые слова: эпитет, сопоставительная лингвистика, изафет, фразеологический эпитет, причастный эпитет, окказиональное прилагательное, коннотация, ментальный образ, прагматическое воздействие, когнитивный фрейм, художественный перевод, цепочка определений, поэтическая инверсия, NLP, сентимент-анализ.

Annotation. The article provides a contrastive analysis of epithets in English and Uzbek as a linguistic and stylistic phenomenon. Based on literary prose and poetry, the study examines structural patterns, semantic sources, connotative templates, and pragmatic impact mechanisms of epithets. The findings show that English epithets tend toward analytic, atmosphere-centered, participial, and hyphenated occasional constructions, while Uzbek epithets rely more on izafat structures, phraseological templates, and national cognitive frames.

Keywords: epithet, contrastive linguistics, izafat, phraseological epithet, participial epithet, occasional adjective, connotation, mental image, pragmatic impact, cognitive frame, literary translation, stacked adjectives, poetic inversion, NLP, sentiment analysis.

Kirish.

Epitetlar badiiy nutqning obrazli-baholovchi qatlamini shakllantiruvchi lingvistik hodisa bo'lib, ular predmet, shaxs yoki voqelik belgisini estetik-ekspressiv maqsadga yo'naltirgan holda ifodalaydi. Ingliz va o'zbek tillari tipologik, madaniy-kognitiv hamda uslubiy jihatdan farqli tizimlar bo'lgani sababli epitetlarning tuzilishi, semantik spektri, konnotativ yo'nalishi va pragmatik ta'sir mexanizmlari ham o'ziga xos tarzda namoyon bo'ladi[1]. Ushbu tadqiqotning dolzarbligi epitetlarni ikki til kesimida chog'ishtirib, ularning funksional-uslubiy, semantik-

kognitiv va lingvomadaniy xususiyatlarini yagona tahlil maydonida ochib berish, tarjimada adekvatlikni ta'minlash, epitetlarning mental obraz yaratish modelini izohlash hamda qiyosiy uslubshunoslik va kompyuter lingvistikasi uchun nazariy-amaliy asoslar ishlab chiqish zaruratidan kelib chiqadi. Ingliz tilida epitetlar ko'proq sifat, participial konstruksiyalar, atributiv zanjirlar va okkazional sifatlashlar ko'rinishida, o'zbek tilida esa izofa birikmalari, sifatdoshli konstruksiyalar, frazeologik epitetlar va otlashgan aniqlovchilar tarkibida faol qo'llanadi. Har ikki til epitetlarida subyektiv baho va konnotatsiya markaziy o'rinda turadi, biroq ularning semantik manbalari va o'quvchi ongiga ta'sir sxemasi milliy badiiy tafakkurga bog'liq holda farqlanadi[4].

Metodlar.

Tadqiqot materiali sifatida ingliz adabiyotidan (Ch. Dickens, J. Austen, W. Shakespeare, E. A. Poe, R. Kipling, O. Wilde, H. Longfellow, J. Keats, T. Hardy, J. R. R. Tolkien, J. London, A. Conan Doyle, R. Frost, M. Twain, G. Orwell, J. Joyce va b.) va o'zbek adabiyotidan (A. Qodiriy, Cho'lpon, Oybek, G'. G'ulom, O'. Hoshimov, O. Yoqubov, T. Malik, E. A'zam, M. Yusuf, H. Xudoyberdiyeva, Zulfiya, Zulfiya Qurolboy qizi, Sh. Xolmirzayev va b.) tanlab olingan nasriy va she'riy matnlardan 2000 dan ortiq epitet qo'llanishi kuzatildi[2]. Epitetlarni ajratish va tasniflashda korpus-lingvistik identifikatsiya, komponent semantik tahlil, diskursiv-pragmatik izohlash, kognitiv metafora va freym yondashuvi, stilistik funktsiya tahlili hamda chog'ishtirma-tipologik metodlar integratsiyalandi. Tahlilda isinstance() funksiyasining obyekt turini aniqlashdagi roli metodologik analogiya sifatida olindi: OYD ierarxiyasida Base → Child munosabati obyektning real turini tekshirishga imkon bersa, badiiy ierarxiyada epitetlar ham "umumiy belgi shablони → muallifiy individual obraz → konseptual baho" zanjirini faollashtiradi. Shu analogiya epitetlarning konnotativ qatlamini "tur" sifatida emas, balki "obrazli-baholovchi sinf" sifatida ko'rishga imkon berdi. Metodologik jarayonda epitetlarning sintaktik pozitsiyasi (atributiv, predikativ, izofa, inversiv konstruksiyalar), semantik manbasi (rang, holat, xarakter, tabiat, simvolik belgi,

sensor obraz), konnotatsiya yo'nalishi (ijobiy/salbiy/oksimoronli), uslubiy funksiyasi (portret, landshaft, emotsional baho, simvolik dominant, persuaziv ta'sir, dramatik fokus) va kognitiv ta'sir mexanizmi (mental obraz, assotsiativ tugun, presedent freym, antropomorf proyeksiya, oksimoronli kognitiv to'qnashuv) mezon sifatida belgilandi[3].

Natijalar.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, ingliz tilida epitetlar ko'proq atributiv zanjir (stacked adjectives) va participial epitetlar orqali obraz yaratadi. Masalan, Dickens nasrida "a dark, gloomy, fog-wrapped town" (qora, tund, tuman bilan o'ralgan shahar), Shakespeare'da "sweet-smelling rose" (shirin hidli atirgul), Poe'da "pale death-touched face" (o'lim nafasi tekkan rangpar yuz) kabi ifodalar nafaqat belgi, balki kognitiv atmosferik modelni ham kodlaydi: dark/gloomy/fog-wrapped — "qo'rquv, mavhumlik, bezovtalik, sirli makon" freymlarini; pale death-touched — "o'lim = sovuq teginish, ruhiy muzlash, fojiaviy yakun" ssenariysini faollashtiradi[5]. Ingliz epitetlarida belgining semantik spektri analitik tasvir orqali kengayadi, ular ko'pincha inversiya yoki poetik predikatsiyada ham keladi: "The night was cruel" (tun — shafqatsiz), "Hope is silent but stubborn" (umid — tovushsiz, ammo qaysar) kabi. Ingliz poetik diskursida okkazonal (individual) epitetlar ko'p: Wilde'da "star-dusted longing" (yulduz changiga belangan sog'inch), Keats'da "golden-lidded sleep" (oltin qovoqli uyqu) kabi ifodalar mental obrazning kognitiv yangilik effektini yaratadi. Ingliz tilida epitetlar orqali persuaziv estetik fokus ham kuchli bo'ladi: Tolkien'da "ancient stone-wise forests" (ko'hna, toshdek donishmand o'rmonlar) — "o'rmon = qadimiy aql manbai, tabiat = bilge tizim" metaforik konseptini yuklaydi[7].

O'zbek tilida epitetlar ko'proq izofa konstruktsiyalari ("dardkash osmon", "g'amgin shahar", "oltin kuz", "sokin Vatan"), sifatdoshli epitetlar ("o't chaqnagan ko'zlar", "nurga cho'milgan tong"), frazeologik epitetlar ("toshbag'ir odam", "oqko'ngil yigit") va otlashgan aniqlovchilar ("bevafo", "dardkash", "dilbar") orqali keladi. Masalan, "toshbag'ir odam" — "shafqatsiz, mehrsiz, qat'iy, hisdan yiroq"

kabi mental xarakter freymini; “oqko‘ngil yigit” esa “pok, samimiy, sadoqatli, beg‘ubor, mehr manbai” kabi ijobiy kognitiv ssenariyni chaqiradi[6]. O‘zbek epitetlarida milliy-madaniy konseptualizatsiya kuchli: “muqaddas tuproq”, “ona Vatan”, “ko‘hna Turon”, “erksevar el” kabi epitetlar kollektiv kognitiv modelni faollashtiradi: “Vatan = ona”, “tuproq = ajdodlar xotirasi”, “Turon = sivilizatsion ildiz”, “el = erkinlik subyekti”. “Oltin kuz” epiteti rang emas, balki “kuz = baraka, hosil, rizq, yetuklik, xazonrezlikdagi go‘zallik” konseptlarini; “nurga cho‘milgan tong” esa “tong = umid, poklanish, yangilanish, ruhiy uyg‘onish” kabi mental obrazli ssenariyni kodlaydi. O‘zbek poetik diskursida inversiv epitetlar ham mavjud, lekin inglizchaga qaraganda izofa va frazeologiya orqali kelish dominant. O‘zbek tilida baholovchi epitetlar adresatga pragmatik yo‘naltiruvchi ta’sir ko‘rsatadi: “achchiq haqiqat”, “shirin yolg‘on”, “mehribon tun”, “saxiy quyosh”, “yovuz niyat”, “bevafo dunyo” kabi ifodalar aksiologik qutblanishni tayyor holda uzatadi[8].

Muhokama.

Epitetlarning semantik-kognitiv farqlari ham aniqlandi. Ingliz tilida atmosfera, ruhiy fon va fojiaiy belgi epitetlari ko‘p, ular ko‘proq psixo-estetik landshaft va kognitiv to‘qnashuv (oksimoron, kontrast)ga tayanadi: “silent scream”, “bitter-sweet peace”, “broken-winged hope”, “cold-kissed heart”. O‘zbek tilida esa milliy konseptual freymlar va kognitiv antropomorf proyeksiya kuchli: “mehribon tun”, “sabrli tog‘lar”, “ona Vatan”, “saxiy osmon”, “bevafo dunyo”, “erksevar shamol”. Ingliz epitetlarida individual muallifiy stilizatsiya sezilarli darajada ustun bo‘lsa, o‘zbek epitetlarida kollektiv badiiy ongda tayyor konnotativ shablonlar ko‘proq ishlatiladi (masalan: oq yuz = poklik, qora ko‘z = teranlik/ishtiyoq, ko‘hna = tarixiy xotira, nur = umid/fayz, ona = parvarishlovchi mehr manbai, tog‘ = viqor/sabr, dunyo = beqarorlik/bevafo). Ingliz tilida epitetlar ko‘p belgi integratsiyasi orqali tasvirni kengaytirs, o‘zbek tilida belgi → obraz → konsept ierarxiyasi tez va sintezlangan kodlar orqali faollashadi.

Epitetlarning pragmatik vazifalari har ikki tilda ham mavjud, lekin ta’sir mexanizmi farqlanadi. Ingliz tilida pragmatik ta’sir ko‘p aniqlovchili, detallashgan,

atmosferik tasvir orqali immersiv effekt hosil qiladi. O'zbek tilida pragmatik ta'sir esa kognitiv presuppozitsiyaga ega, aksiologik yo'naltirilgan, milliy obrazli markerlar orqali adresatni tayyor baho maydoniga olib kiradi. Misol uchun, inglizchadagi "bitter-sweet victory" — "g'alabaning quvonch va og'riq kesishmasi"ni yangicha kognitiv sintez orqali uzatsa, o'zbekchadagi "achchiq haqiqat", "bevafo dunyo" — adresatga tayyor emotsional baho va konseptual yo'nalishni presuppozitsiya orqali yuklaydi. Inglizchadagi "star-dusted longing" individual poetik kognitsiyani uyg'otsa, o'zbekchadagi "yulduzli sog'inch" ham obraz yaratadi, lekin u milliy poetik kodlarga tayanadi va keng tarqalgan badiiy freymni qayta chaqiradi.

Xulosa.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, ingliz va o'zbek tillarida epitetlar funksional jihatdan bir xil maqsad — obrazlilik va baholovchanlikni oshirishga xizmat qilsa-da, ularning strukturaviy modeli, semantik manbalari, konnotativ shablonlari va pragmatik ta'sir sxemasi sezilarli darajada farqlanadi. Ingliz epitetlari analitik, detallashgan, atmosfera-markazli, participial va defisli okkazional konstruktsiyalarga boy bo'lsa, o'zbek epitetlari izofa, frazeologiya, sifatdoshli birikmalar, milliy konseptual metafora va antropomorf proyeksiyaga asoslangan sintezlangan obrazli shablonlar orqali ifodalanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qosimova, D. Badiiy matn stilistikasi. Toshkent: Fan, 2009.
2. Mahmudov, N. O'zbek tilining badiiy uslubi. Toshkent: Mumtoz so'z, 2013.
3. Rahmatullayev, Sh. O'zbek tili frazeologiyasining izohli lug'ati. Toshkent, 1978.
4. Komilovich, S. S., & Abdumannonovna, A. D. (2025, May). JON STEYNBEKNING" SICHQONLAR VA ODAMLAR" ROMANI: ORZULAR VA HAQIQAT. In International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health (pp. 113-119).
5. Komilovich, S. S., & Abdumannonovna, A. D. (2025, May). JON STEYNBEKNING" SICHQONLAR VA ODAMLAR" ROMANI: IJTIMOIIY VA

IQTISODIY TENGSIZLIK. In International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health (pp. 98-104).

6. Komilovich, S. S., & Abdumannonovna, A. D. (2025, May). JON STEYNBEKNING" SICHQONLAR VA ODAMLAR" ROMANINING POETIK XUSUSIYATLARI. In International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health (pp. 105-112).

7. Komilovich, S. S., & Abdumannonovna, A. D. (2025, May). MAUGHAM IJODIDA INSONIY FOJIA MANZARASI. In International Conference on Multidisciplinary Sciences and Educational Practices (pp. 152-159).

8. Niyazova, M. (2024). SENTIMENTAL PORTRAYAL IN EASTERN AND WESTERN LITERATURE. AMERICAN JOURNAL OF EDUCATION AND LEARNING, 2(4), 543-548.

9. Niyazova, M. (2024). “ЁШ ВЕРТЕРНИНГ ИЗТИРОБЛАРИ” СЕНТИМЕНТАЛ РОМАНИ КОМПОЗИЦИЯСИДА МАКТУБНИНГ ЎРНИ. Академические исследования в современной науке, 3(44), 94-98.

10. Niyazova, M. (2024). SHARQ VA G‘ARB SENTIMENTAL NASRI AN’ANALARI. Наука и инновация, 2(33), 104-108.